

ÖNCELİKLE HALLEDİLMESİ GEREKEN BİR KONU :

Yazan: Arkeolog Mehmet I. TUNAY

Dünyanın yedi hârikasından biri Halikarnassos Mauzeleomu...

Myrina'da bulunmuş ve İstanbul Arkeoloji müzelerinde sergilenen venüs heykelciği...

ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞI

Yurdumuzda Arkeolojik ve Eski Eser kıymeti olan bütün eserlerle, Millî Eğitim Bakanlığını temsilen, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü uğraşır. Bu işler, bugün için modası geçmiş Eski Eserler Yönetmeliği (Asarı Atika Nizamnamesi) ile yürütülmeye çalışılmaktadır. Birçok eksik ve aksak tarafı bulunan bu yönetmelik 1906 yılında, Müzelerin kurucusu ve gelmiş geçmiş en büyük reformcusu Osman Hamdi Bey tarafından çıkarılmıştır. Son yıllarda eski eserlere duyulan ilgi, bir yerde sevgi (!) diyebileceğimiz tipteki istek o kadar artmıştır ki, bununla doğru orantılı olarak

piyasadaki eser fiyatları yükselmiş ve normal Müzeler kanalıyla geçip piyasaya sürülen eserler de ihtiyacı karşılamadığından, gizli kazı ile bol miktarda eser elde edip dış piyasaya sevk edilmeye çalışılmaktadır. Gerek Avrupa'da ve gerekse Amerika'daki Müze, Galeri ve Özel Koleksiyonların eski eserlere verdikleri paranın korkunç derecede yüksek olması nedeni ile hiçbir tarihi esasa dayanmadan, eserler ait oldukları yerlerden sökülüp çıkarılmakta ve satılmaktadır. Eserler, belki tarihin karanlık kalmış bir safhasını gün ışığına çıkarabilecekken yukarıdaki faktörlerden dolayı bu iş için kullanılamamaktadırlar. Netice-

de eser sadece bir «Biblo» olmaktan ileri gidememektedir. Yönetmeliğin çok hafif olan cezai maddeleri, bu işin ticaretinin gelişmesine yardım etmektedir. Esrar, eroin, mermi ve kahve kaçakçılarına verilen 20-30 yıllık hapis cezalarının yanında eski eser kaçakçılarına verilen 1 liradan 10 liraya kadar para, 6 günden 6 aya kadar hapis cezaları ile milyarlar getiren eski eserler gün geçtikçe kaçakçılık piyasasının «Baş Malı» olmaktadır. Bir de 1969 yazındaki İzmir Kültürpark Arkeoloji Müzesi ile 1970 yazındaki Milas Müzesi soygunlarını da bu işe eklersek, gittikçe azalan «Malları» elde edebilmek i-

çin kaçakçıların «Kanlı» işler yapmaktan da çekinmediklerini kolayca anlaşıyor.

Eskidenberi yurdumuzda görülen eski eser kaçakçılığı, 1906 yönetmeliği öncesi, Padişahların altın ve gümüş gibi madenlerin dışında her türlü eski eseri «İhsan-ı Şahane» olarak yabancılara vermeleri, 1906 yönetmeliği sonrası ise, artan dış istek ve astronomik rakamlar karşısında gizli yollardan kaçakçılık hızla devam etmektedir.

Yabancılar, yaptıkları ve yaptırdıkları hırsızlıklardan dolayı rahatsız olan vicdanlarını susturmak için şu felsefeyi dillerinden düşürmezler.

1 — Bir eski eser, önce bulunduğu yerin malıdır.

2 — Bir eski eser, sonra bulunduğu yerdeki devletin malıdır.

3 — Bir eski eser, en sonra bulunduğu yerdeki devlet dünya üzerinde olduğundan, dünyanın malıdır. Yabancılar üçüncü şekli esas kabul edip, eski eserlerin dünya malı olduğu düşüncesi ile hareket etmekte, yaptıkları karanlık işler neticesinde kendilerini birer «Vatan Kahrmanı» olarak görmekte, hele hususi koleksiyonlarına, hususi müzelerine ve galerilerine eser kazandırarak vakit bunun verdiği zevkle «Tatmin» olmakta ve yaptıkları işten de gurur duymaktadırlar. Yurdumuzdaki eski eser kaçakçılığını, yönetmeliğe bağlı olarak iki gruba ayırdığımız gibi kaçırılan eserleri de iki gruba ayırıp, inceleyeceğiz.

Bunlardan birincisi, Osmanlı İmparatorluğu devrinde «İhsan-ı Şahanelerle» gidenler, ikincisi, alınan bütün tedbir ve verilen öneme rağmen son yıllarda kaçakçılığı yapılanlar. Yalnız aradaki fark; 1906 yılına kadar mimari eserlerimiz dahi yurt dışına kaçırılırken, son yıllardaki kaçırılma olaylarının esasının küçük parçalar, olmasıdır. Şimdi sizlere 1906 yılına kadar kaçırılan önemli eserleri tanıtmaya çalışacağım: Bu devre, (unutulmaması gereken hususlar) Osmanlı Padişahlarının «Ben yabancıları Osman Hamdi Bey'in taşları ile aldatıyorum» dediği ve yaptıkları işhanlardan dolayı boy boy resimlerinin Avrupa müzelerine konulduğu bir dönemdir.

Truva Hazinesi: Yurdumuzdan kaçırılan eserlerin en büyüğü ve en önemlisidir. Çanakakle yakınındaki Tarihi Truva şehrinde Tarihe ve Arkeoloji'ye meraklı bir kimse tarafından bulunan eserler, Atina'ya kaçırılmıştı. Truva Kralı Priam'ın milyarlarca lira değerindeki hazinesinin geri getirilmesi işi ile İstanbul'daki yabancı Müze Müdürü Dr. Dethier meşgul olmuşa da Padişahın isteğiyle bu işten vazgeçilmiştir. Alınan bir kaç parça ve bir o kadar sus payı para ile hazinenin yurdumuzdan kaçırılmasına göz yumulmuştur.

II. Dünya Harbine kadar Berlin'de olan eserlerin Rus askerleri tarafından yağma edildikleri söylenmektedir. Bugün çok az bir kısmı İstanbul Arkeoloji Müzeleri hazine bölümünde teşhir edilmektedir.

Bergama Zevs Sunağı: Bergama'da kazı yapan yol mühendisi Alman Carl Humann, 1878-1883 yıllarındaki kazılarda meşhur Zevs Sunağını bulur. Devrin Sultanından hususi ferman çıkarılır. Sunak, parçalar

halinde sökülür, parçalar numaralanır ve deniz yoluyla Berlin'e nakledilir. Berlinde bir Bergama Müzesi yapılır. Şimdi Doğu Berlin'de olan müzede, Millet kazılarında götürülen Mimari Anıtlarda teşhir edilmektedir.

Zincirli Eserleri: Yine Carl Humann, Zincirli'de yapılan kazılarda bulunan eserleri, Osmanlı hükümetinden aldığı izin ile yurduna götürmüştür. Carl Humann, gerek Zincirli ve gerekse Bergama ile Anadolu'nun diğer şehirlerinde yaptığı bu işlerden dolayı mükâfat (1) olmak üzere bugün soyduğu şehir olan Bergama'da gömülmüştür.

Efes Eserleri: Osmanlı Padişahı Abdülhamid devrinde, Efes'de kazılar yapan Avusturyalılar, çok güzel eserler bulurlar. O devrin müze müdürü Halil Ethem Bey eserleri almak ister. Fakat Avusturyalıların Padişaha yaptığı baskı neticesinde eserler Viyana'ya götürülür. II. Meşrutiyetin ilânından sonra, Halil Ethem Bey kendilerine kazı izni için gelen Avusturyalıları Efes eserlerini iade etmedikçe çalışma izni verilemeyeceğini söyler. Neticede, götür-

rülen eserlerin bir kısmı, İstanbul Arkeoloji Müzelerine iade edilir.

Asur Eserleri: Almanlarla yapılan ikili anlaşmaların Arkeoloji sahalarına da uygulandığı yıllarda, Asur hafriyatında bulunan eserlerin iyi ve önemli olanları, başta Alman sefiri olmak üzere kazı idarecileri ile birlikte Basra Körfezinde pay edilmiş ve Almanya'ya götürülmüştür. İkili anlaşmalar gereğince, eserlerin bir kısmı da Osmanlı hükümetine verilmiş ve İstanbul Arkeoloji Müzelerine nakledilmiştir.

Atina Akropol'ündeki Eserler: Yunanistanın Osmanlı İmparatorluğuna bağlı olduğu yıllarda, Atina Akropol'ündeki 200 sandık tutarındaki birinci sınıf eser Osmanlı hükümetinin izniyle, Lord Elgin tarafından Londra British Museum'a götürülmüştür. İngiltere Kraliyet Müzesinin en güzel eserleri olan bu 200 sandıklık grubun gitmesiyle ilgili herhangi bir işlem yapılmamıştır.

Milo Venüs'ü Yine Adaların Osmanlı İmparatorluğuna bağlı olduğu yıllarda, Ege Adalarından Milos'da bir Venüs heykeli bulunur. Fransızlar, Osmanlı hükümet adamlarına

Bergama'da bulunan ve halen Doğu Berlin müzesinde sergilenen venüs sunağı...

Semendirek NIKE'si.

«Sus Payı» vererek, heykeli Paris'e kaçırlar. Şahane bir eser olan Milo Venüsü halen Paris'de Louvre Müzesindedir.

Knidos Eserleri: Muğla ili, Datça ilçesine bağlı Tekir Burnundaki Tarihî Knidos şehrine, 1856-59 yılları arasında bir İngiliz gelir. Bu, ismi sonradan yaptığı pis ve karanlık işlerden dolayı SIR'e çıkarılan, Sir Charles Newton'dur. Knidos'daki bütün tarihi yer ve eserleri dinamitle havaya uçurur. Neticede, başta şehrin bekçisi olan şahane aslan heykelini ve yüzlerce eserini gemilere yükleterek British Museum'a götürür.

Halikarnassos Eserleri: 19. yüzyılın ortasındaki İngiliz Sefiri Canning'in gayretleri ve bir de işini bilen Sir Newton'un aklıyla bütün Halikarnassos (Bodrum) eserleri tâlan edilir. Tamamı bugün Londra British Museum'da olan eserlerin yurdumuzu iadesi için yazılan bir mektuba şu cevap alınmıştır. «Siz bize ilhâm verdiniz, eserlerin arkasındaki fonu, Bodrum'un gök mavisinden üstlerindeki ışığı da, Bodrum'un güneşinden yararlanarak yeniden yaptık. Eserleri iade etmemize imkân yoktur. Gelin burada görün.»

Layard Hafriyat Eserleri: Bu soygunda da yine karanlık işlerin başı Canning, fakat bu sefer yanında Layard isimli bir diğer işini bilir. Bu kere soyulan yer Ninive şehridir. Sargon II'nin Sarayında bulunan eserler yine British Museum'a taşınmıştır.

Myrina Pişmiş Toprak Eserleri: 19. Yüzyılın sonunda, bugünkü Aliaga Çiftliğinde Fransızlar kazı yapar. Büyük bir Nekropol bulurlar. 5 bine yakın pişmiş toprak eser çıkar. 700' lük küçük bir grup İstanbul Arkeoloji Müzelerine verilir. 4300'lük bir grup ise, Paris Louvre Müzesine götürülür.

Bu işlerin nasıl yapıldığına dair küçük bir de not verelim: Başbakanlık arşivinde 1798 tarihli enteresan bir belge vardır. Devrin İngiliz Sefiri, bir Lahit kapağı ister. Sultan III. Selim kimsenin görmemesi şartıyla, kapağın alınmasına ve yurt dışına çıkarılmasına izin verir.

Ayrıca, İttihatçıların Alman İmparatoruna Müzelerdeki Eserleri 1 Milyon Osmanlı Altınına rehin vermek istemeleri ve Alman İmparatorunun İstanbul Arkeoloji Müzelerini ziyaretinde, İskender Lahdini Berlin'e götürmek istemesi gibi, keyfi ve düşüncesizce yapılmış, devletin, milletin malı olan bu eserleri yabancılara peşkeş çekmiş, düşüncesiz bu insanlar ve onların yaptığı böyle işlerden yüzlerce örnek, arkeolojinin yakın tarihinde doludur.

Günümüzden 80-90 yıl önce yapılmış kaçırılma olaylarını nasıl objektif bir gözle görüp kaleme alabiliyorsak, belki bizden 80-90 yıl sonra bu konuya eğilecek olanlar (eğer yurdumuzda eski eser kalırsa) bugün içinde bulunduğumuz durumda böyle bir gözle yazabileceklerdir. Gelecek sayımızda, ikinci grup olan yurdumuzda son yıllarda yapılan kaçakçılık olaylarını sizlere anlatmaya çalışacağım.